

สภาพัฒนาองค์กรชุมชน : นวัตกรรมหลักสูตรการอบรมพัฒนาขีด
ความสามารถผู้นำชุมชนระดับตำบลจังหวัดลำปาง ปี 2563

ภายใต้สถานการณ์โควิด-19

Community organization development councils : Curriculum
Innovation Training on Competency Development of Tambon
Community Leaders in Lampang Province in 2020 under the COVID-19
Pandemic Situation

อนันต์ อุปสอด

Anan Upasord

มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

Lampang Rajabhat University

Corresponding Author's Email: ananupsod9541@gmail.com

Received September 3, 2022; Revised October 9, 2022; Accepted November 19, 2022

บทคัดย่อ

สภาองค์กรชุมชนตำบล มีบทบาทหน้าที่ให้การสนับสนุนการพัฒนาองค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชน ฉะนั้นเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งของคณะทำงานอันจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนในทุก ๆ ด้าน ทางพลังองค์กรชุมชน (พอช.) จังหวัดลำปาง จึงได้จัดทำหลักสูตรเพื่อพัฒนาขีดความสามารถผู้นำชุมชนระดับตำบล จังหวัดลำปาง ปี 2563 ภายใต้สถานการณ์โควิด-19 โดยกำหนดจำนวนตำบลเป้าหมาย 82 ตำบล จาก 103 ตำบล และอบรมแบบเข้มข้น จำนวน 25 ตำบล ทั้งนี้หลักสูตรดังกล่าวได้ปรับปรุงยุคให้เข้ากับบริบทของชุมชน เป้าหมายของการอบรมครั้งนี้ ผู้เข้าอบรมสามารถจัดทำแผนของสภาองค์กรชุมชนประจำตำบลของตนเองได้ โดยใช้เทคนิคการจัดทำแผนแบบง่าย 4 ขั้นตอน ขั้นตอนที่ 1 ถอดบทเรียน ขั้นตอนที่ 2 วิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบัน ขั้นตอนที่ 3 สื่อด้วยภาพของสภาองค์กรชุมชนตำบลที่อยากเห็นอนาคต และกำหนดวิสัยทัศน์ ขั้นตอนที่ 4 จัดทำแผนงานโครงการ ซึ่งทั้ง 4 ขั้นตอนนั้นอาศัยเทคนิคการเชื่อมโยงด้วยภาพ ซึ่งถือว่าเป็นนวัตกรรมของหลักสูตรที่ทำให้ผู้เข้าร่วมอบรมได้มีส่วนร่วมในการอบรมเชิงปฏิบัติการ สามารถนำประสบการณ์ และการเรียนรู้มาร่วมคิดร่วมทำ ก่อให้เกิดความสำเร็จในการพัฒนาผู้นำชุมชนที่มีศักยภาพ

คำสำคัญ: สภาพัฒนาองค์กรชุมชน, นวัตกรรมหลักสูตร, สถานการณ์โควิด-19

Abstract

Tambon community organization councils has a role to support the development of community organizations and the community organization network Therefore, in order to strengthen the working group which will lead to community development in all aspects, the community organization of Lampang Province has prepared a curriculum to develop the capacity of the community leaders at the Tambon level, Lampang Province, 2020 Under the

situation of Covid- 19, by determining the target number of 82 Tambons from 103 Tambons and training in 25 Tambon. The curriculum has been adapted to suit the context of the community. The goal of training participants can create a plan of their own community organization council. Using simple 4 step planning techniques. Step 1: Review lessons, Step 2: Analyze the current situation, Step 3: Look at the imagery of the Tambon Community Organizations Council wishing to see the future and define vision, Step 4: Create a project plan. In which all 4 steps that process relies on visual linking techniques. This is an innovative program that allows participants to take part in the workshop which can bring experience and learning come together to share ideas. The result is success in development of potential community leaders.

Keywords: Tambon community organization councils, Curriculum innovation, The Covid -19 Situation

บทนำ

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) มีบทบาทในการสนับสนุนการพัฒนาองค์กรชุมชน และเครือข่ายองค์กรชุมชน โดยมีหลักการทำงานสำคัญ คือ การพัฒนาโดยชุมชนเป็นแกนหลัก (Community – Driven Development) เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ภายใต้ภารกิจตามที่กำหนดไว้ในพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถาบันฯ ภารกิจตามนโยบายของรัฐบาล และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเจตนารมณ์ พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ.2551 มีดังต่อไปนี้

1. เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง ร่วมกันจัดการแก้ไขปัญหา และพัฒนาชุมชนท้องถิ่น
2. เป็นกฎหมายรองรับ ให้เวทีการปรึกษาหารือของชุมชน มีสถานะที่ชัดเจน เป็นที่ยอมรับร่วมกันของทุกฝ่าย สภาองค์กรชุมชนมีภารกิจไม่มีอำนาจ
3. เป็นกฎหมายส่งเสริม ไม่ใช่บังคับใช้พร้อมกัน
4. สภาองค์กรชุมชนเกิดขึ้นตามความพร้อมและเห็นพ้องต้องกันของคนในชุมชน
5. องค์กรชุมชนยังคงทำงานด้วยใจ คงความเป็นอิสระไม่ถูกครอบงำ สร้างการยอมรับด้วยการกระทำด้วยผลงานไม่ใช่อำนาจบังคับ

จากเจตนารมณ์ของการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชน จะเห็นได้ว่า สภาองค์กรชุมชนมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการขับเคลื่อนงานพัฒนาท้องถิ่น เพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนโดยอาศัยหลักความร่วมมือของภาคประชาชน เพราะการมีส่วนร่วมนั้น หมายถึง ความร่วมมือของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีความเห็นตรงกัน และเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของโครงการหนึ่งเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการที่วางไว้ (สุนิตย์ มะลิวัลย์, 2541) และเป็นการพึ่งพาตนเองก่อนที่จะพึ่งพาหน่วยงานหรือองค์กรภาครัฐ

ความหมายสภาองค์กรชุมชน

สภาองค์กรชุมชน (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), 2550) หมายถึง เวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาชุมชน ของคนในชุมชนท้องถิ่น โดยคนในชุมชนท้องถิ่น และเพื่อคนในชุมชนท้องถิ่น

บทบาทหน้าที่สภาองค์กรชุมชนตำบล (พระราชกฤษฎีกา, 2551)

1. ส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกองค์กรชุมชนอนุรักษ์ หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของชุมชนและของชาติ

2. ส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกองค์กรชุมชนร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานของรัฐในการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนและประเทศชาติอย่างยั่งยืน

3. เผยแพร่และให้ความรู้ความเข้าใจแก่สมาชิกองค์กรชุมชน รวมตลอดทั้งการร่วมมือกันในการคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

4. เสนอแนะปัญหา และแนวทางแก้ไขและการพัฒนาต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อนำไปประกอบการพิจารณาในการจัดทำแผนพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

5. เสนอแนะปัญหาและแนวทางแก้ไข หรือความต้องการของประชาชนอันเกี่ยวกับการจัดทำบริการสาธารณะของหน่วยงานของรัฐ หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

6. จัดให้มีเวทีการศึกษา ทหารือเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของ ประชาชนในการให้ความคิดเห็นต่อการดำเนินโครงการของ อบต. ภาครัฐ หรือเอกชน ที่มีผลหรืออาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติสุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิตชุมชน ทั้งนี้ อบต. หรือหน่วยงานของรัฐที่เป็นผู้ดำเนินการหรือเป็นผู้อนุญาตให้เอกชนดำเนินการต้องนำความเห็นดังกล่าวมาประกอบการพิจารณาด้วย

7. ส่งเสริมและสนับสนุนให้องค์กรชุมชนในตำบลเกิดความเข้มแข็งและสมาชิกองค์กรชุมชนรวมตลอดทั้งประชาชนทั่วไปในตำบลสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

8. ประสานและร่วมมือกับสภาองค์กรชุมชนตำบลอื่น

9. รายงานปัญหาและผลที่เกิดขึ้นในตำบล อันเนื่องมาจากการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานของรัฐ ต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง

10. วางกติกาในการดำเนินกิจการของสภาองค์กรชุมชน

11. จัดทำรายงานประจำปีของสภาฯ รวมถึงสถานการณ์ด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในตำบลเพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ ประชาชนทั่วไปทราบ

12. เสนอรายชื่อผู้แทนสภาองค์กรชุมชนตำบลจำนวนสองคนเพื่อไปร่วมประชุมในระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชน เมื่อมีการประชุมจัดตั้งสภาองค์กรชุมชน ส่วนที่ต้องนำมาพิจารณาในการคัดเลือกประธาน รองประธาน เลขานุการ และผู้ทรงคุณวุฒิ

การพัฒนาศักยภาพวิทยากรโดยสร้างนวัตกรรมหลักสูตร

คณะทำงานพัฒนาศักยภาพแกนนำและคนในชุมชนองค์กรชุมชนภาคเหนือ ร่วมมือกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ภาคเหนือ ได้ร่วมกันออกแบบหลักสูตรพัฒนาศักยภาพผู้นำภายใต้สถานการณ์ Covid 19 โดยมีข้อคิดสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงหลักสูตรที่มุ่งเน้นสัมพันธ์กับบริบทและต้นทุนในด้านต่าง ๆ แต่ละชุมชนท้องถิ่น (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) สำนักงานภาคเหนือ, 2563) โดยหลักสูตรพัฒนาศักยภาพผู้นำ แบ่งออกเป็น 5 หลักสูตร ได้แก่ 1.หลักสูตรการวิเคราะห์เชิงอุดมการณ์และการวิเคราะห์เชื่อมโยงสถานการณ์ปัญหาเพื่อออกแบบการแก้ไขปัญหาโดยชุมชนท้องถิ่น 2.หลักสูตรการใช้เครื่องมือออนไลน์เพื่อการสื่อสารและการจัดทำฐานข้อมูล 3.หลักสูตรการจัดเก็บข้อมูลและศึกษาระบบความสัมพันธ์เชิงการผลิตเพื่อจัดทำแผนเพื่อพัฒนาระบบเศรษฐกิจฐานราก 4.หลักสูตรการเชื่อมโยงพลังทางสังคม และ 5.หลักสูตรสร้างผู้นำคนรุ่นใหม่เพื่อสร้างผู้ประกอบการทางสังคม

คณะทำงานได้จัดทำโครงการเพื่อพัฒนาศักยภาพวิทยากรเพื่อจัดทำเนื้อหาภายใต้หลักสูตรพัฒนาศักยภาพผู้นำภาคเหนือ ภายใต้แนวคิด : การพัฒนาคนภายในสถานการณ์ COVID โดยกำหนดเป็น 2 ครั้ง

ครั้งที่ 1 ภาคเหนือตอนบน 8 จังหวัด ได้แก่ แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน ระหว่างวันที่ 8-9 มิถุนายน 2563 ณ วชิราวุธวิทยาลัย อ.เมืองพะเยา จ.พะเยา

ครั้งที่ 2 ภาคเหนือตอนล่าง 9 จังหวัด ได้แก่ ตาก สุโขทัย อุตรดิตถ์ พิษณุโลก เพชรบูรณ์ พิจิตร กำแพงเพชร นครสวรรค์ อุทัยธานี ระหว่างวันที่ 11-12 มิถุนายน 2563 ณ โรงแรมสุโขทัยพริตตี้ อ.กงไกรลาศ จ.สุโขทัย

ทั้งนี้ การตามโครงการครั้งที่ 1 ทางคณะกรรมการได้ประสานงานกับ พอช.จังหวัดทุกจังหวัดภาคเหนือตอนบน ในส่วนของจังหวัดลำปางนั้น ทาง พอช.จังหวัด โดยนายสุนทร ปัทมะแก้ว ประธาน พอช.ระดับจังหวัด ได้ส่งผู้เข้าร่วมอบรมจำนวน 7 คน เพื่อเป็นเตรียมทีมวิทยากรเพื่อจะไปอบรมพัฒนาศักยภาพของแกนนำในพื้นที่ต่อไป

ด้วยภารกิจหลักของสภาองค์กรชุมชนตำบล จึงส่งผลให้คณะกรรมการต้องดำเนินการเปิดหลักสูตร หลักสูตรการอบรมการพัฒนาขีดความสามารถผู้นำชุมชนระดับตำบลจังหวัดลำปาง ปี 2563 ภายใต้สถานการณ์โควิด 19 ทางคณะกรรมการของกลุ่ม พอช.จังหวัดลำปาง ได้วางแผนการอบรมเพื่อการพัฒนา ศักยภาพแกนนำชุมชนตำบลในสภาองค์กรชุมชนตำบล ประจำปี 2563 โดยมีแผนงานดังต่อไปนี้

แผนการดำเนินงานการพัฒนาศักยภาพแกนนำชุมชนตำบลสภาองค์กรชุมชนตำบล ปี 2563			
วันที่ /เดือน/ปี	อำเภอ	จำนวน (คน)	สถานที่อบรม
13-14 มิถุนายน	งาว แม่เมาะ	40	อบต. บ้านดง
16-17 มิถุนายน	เมืองลำปาง	65	อบต.ทุ่งผาย
20-21 มิถุนายน	วังเหนือ	45	อบต.วังซ้าย
22-23 มิถุนายน	แจ้ห่ม, เมืองปาน	50	อบต.วิเชตนคร
27-28 มิถุนายน	เกาะคา, เสริมงาม	60	เทศบาลตำบลเกาะคา
11-12 กรกฎาคม	แม่พริก, เกิน, สบปราบ	85	เทศบาลล้อมแรด
14-15 กรกฎาคม	แม่ทะ, ห้างฉัตร	65	อบต.ทุ่งผาย
รวม		410	

ตารางที่ 1 แผนการดำเนินงานการพัฒนาศักยภาพแกนนำชุมชนตำบลสภาองค์กรชุมชนตำบล ปี 2563

ที่มา : คณะกรรมการ พอช.ลำปาง, 2563

จากแผนการจัดโครงการอบรมเพื่อพัฒนาศักยภาพผู้นำในพื้นที่แล้ว คณะทำงานในพื้นที่จังหวัดลำปาง จะทำการคัดเลือกพื้นที่เข้มข้น จำนวน 25 สภาองค์กรชุมชนตำบล โดยคัดเลือกจากการจัดทำแผนโครงการที่ได้นำเสนอ ซึ่งเน้นในด้านของตำบลเศรษฐกิจ โดยจะต้องเป็นตำบลที่มีการเสนอโครงการตามแผน 4 ด้าน ได้แก่ด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้านภัยพิบัติและโรคระบาด ที่นำไปบรรจุลงในแผนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และมีการเชื่อมโยงกับภาคีที่เกี่ยวข้อง โดยจะทำการเชิญตัวแทน สภาฯ 3 คน ที่เป็นตำบลรูปธรรม โดยกำหนดจัดสรรงบประมาณตำบลละ 20,000 บาท เพื่อที่จะพัฒนาตำบลภายในองค์กรสภาชุมชนตำบล

คณะทำงาน พอช.จังหวัดลำปาง ได้ทำการประชุมเพื่อที่จะกำหนดหลักสูตรเนื้อหาการอบรมและระยะเวลาการอบรม วิทยากร การอบรม หลักสูตรการอบรมจำนวน 2 วัน ภายใต้โครงการ “พัฒนาศักยภาพผู้นำองค์กรชุมชนจังหวัดลำปาง ภายใต้แนวคิด : การพัฒนาคนภายใต้สถานการณ์ COVID” โดยมีรายละเอียดของหลักสูตรในแต่วันดังต่อไปนี้

วันหนึ่งของการอบรม

เวลา 08.30 น. ผู้เข้าร่วมประชุมฯ ร่วมลงทะเบียน

เวลา 09.00 น. ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการจัดอบรมโครงการพัฒนาขีดความสามารถระดับตำบล จังหวัดลำปางโดยเลขานุการกลุ่มเครือข่ายสภาองค์กรชุมชนจังหวัดลำปางชี้แจงวัตถุประสงค์การจัดอบรม โดยเน้นการพัฒนาศักยภาพแกนนำชุมชนสภาองค์กรชุมชนตำบลจัดการตนเอง เพื่อให้แกนนำได้พัฒนาตนเองและส่งเสริมให้แกนนำหน้าใหม่เข้ามาร่วมกันขับเคลื่อนการทำงาน

เวลา 09.20 น. ปฐมนิเทศการอบรมหลักสูตร “พัฒนาขีดความสามารถผู้นำชุมชนจังหวัดลำปาง” โดยประธานคณะกรรมการพัฒนาขีดความสามารถผู้นำชุมชนจังหวัดลำปาง เน้นแกนนำชุมชนระดับตำบลพัฒนา ศักยภาพ เพื่อการพัฒนาจัดทำแผนพัฒนาชุมชนตำบลตนเอง ซึ่งเป็นการเรียนรู้การจัดทำแผนชุมชนการแก้ไขปัญหาของชุมชน ในการเรียนรู้การวิเคราะห์ชุมชน แบบมีส่วนร่วม และการจัดทำแผนอย่างง่าย ๆ ได้ด้วย ชุมชนเอง ปัญหาของชุมชนจะร่วมกันแก้ไข ปัญหาได้อย่างไร เป็นโอกาสที่ดีของผู้นำจะได้เรียนรู้และนำไปใช้ ในพื้นที่ได้

เวลา 09.45 น. บรรยาย “ความเป็นมาของโครงการ สถานการณ์หมอกควัน ไฟป่า คุณภาพอากาศ (PM 2.5) และ Covid 19 ซึ่งทำให้การดำรงชีวิตเปลี่ยนไป (New Normal) ทำอย่างไรให้เกิดการวิเคราะห์ และแก้ปัญหาาร่วมกันในชุมชนและขับเคลื่อนอย่างมีเป้าหมาย ปรับตัวกับสถานการณ์ในอนาคต โดยเจ้าหน้าที่ ปฏิบัติการชุมชนอาวุโส สำนักงานพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์กรมมหาชน) ภายใต้กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ภายใต้การดูแลของสำนักนายกรัฐมนตรี หรือ พอช.มีหน้าที่ประสานงานนำข้อมูลของ พื้นที่เสนอต่อ คณะรัฐมนตรี จังหวัด ลำปาง 103 ตำบล และ งบประมาณสนับสนุนการทำงาน จังหวัด ลำปาง 4 ล้านกว่าบาท ทั้งเรื่องงบประมาณเพื่อการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย คราวเรือนละ งบประมาณไม่เกิน 20,000 บาท โดยงบประมาณ โอนลงให้ตำบลจัดการตนเอง โครงการบ้านพอเพียง มีสองระยะ รอบแรกมี 89 หลัง รอบสองมี 118 หลังคาเรือน ทางนโยบายรัฐมนตรี กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ นาย จุติไกรฤกษ์ เห็นชอบ ในโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัย และอีกเรื่องที่เห็นชอบสนับสนุน คือ สภาองค์กรชุมชน ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ดังนั้น แผนงานของสภาองค์กรชุมชน สามารถขอรับงบประมาณ เพื่อการแก้ไขปัญหาของชุมชนได้เลย ดังตัวอย่างการจัดทำแผนเพื่อการแก้ไขปัญหาของจังหวัดสุโขทัย

การแก้ไขปัญหาหมอกควันและไฟป่า โดยทำเรื่อง “สภาลมหายใจ” ของจังหวัดเชียงใหม่ที่ได้รับ งบประมาณจาก ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ 50 ล้าน ซึ่งชุมชนจะทำข้อตกลงร่วมและเสนอต่อ คณะกรรมการธิการมารับข้อตกลงของชุมชน และ ทั้งจังหวัดแม่ฮ่องสอน เช่นกัน ปี 2563 จังหวัดลำปางได้ ยกระดับการพัฒนาเศรษฐกิจและทุนชุมชน เรื่องเศรษฐกิจ ที่มีการทำ ธุรกิจทุนชุมชน (CBMC) Connecting Business and the Market to Christ (เชื่อมโยงธุรกิจและแวดวงการทำงานสู่การเปลี่ยนแปลง) เป็นต้น

เวลา 10.30 น. พักรับประทานอาหารว่าง

เวลา 11.00 น. รับฟังการบรรยายเรื่อง “การสร้างความเข้มแข็งด้วยพลังชุมชนท้องถิ่น การจัดเก็บ ข้อมูลสู่การพัฒนาาระบบเศรษฐกิจฐานราก” โดยประธานกลุ่มเครือข่ายสภาองค์กรชุมชนจังหวัดลำปาง

กิจกรรมภาคปฏิบัติ โดยทีมวิทยากรกระบวนการ

กิจกรรมนี้ มีเป้าหมายให้ผู้เข้าร่วมโครงการทุกคน สามารถเขียนแผนงานโครงการด้วยตนเอง โดยมี เทคนิคการจัดทำแผนงานโครงการแบบง่าย ๆ เริ่มจากการวิเคราะห์ชุมชนและการสร้างกระบวนการจัดทำ แผนโดยชุมชนโดยใช้เครื่องมือแบ่งกลุ่ม รายตำบลจัดทำแผนพัฒนาตำบล

กระบวนการวิเคราะห์ชุมชนจัดทำแผนโดยชุมชน

แบ่งกลุ่มตามสภาองค์กรชุมชนตำบล โดยวิทยากรให้แต่ละตำบล ตั้งชื่อกลุ่มโดยใช้แทนสัญลักษณ์ สถานที่สำคัญของพื้นที่วิทยากรนำโดย การให้ข้อมูลความสำคัญของผู้นำสาระสำคัญหลัก ๆ ได้แก่ กระบวนการสร้างคนต้องใจเย็น และเชื่อมั่นว่าจะต้องทำได้ เจนตนารมณ์ คือเพื่อชุมชนเข้มแข็งสามารถจัดการตนเองได้ จัดปฏิสัมพันธ์จากภายนอกได้ ซึ่งจะต้องมีแผนระดับชาติ ระดับหนึ่ง แผนระดับสอง แผนปฏิบัติการ 20 ปี ปรับแผนภายใต้แผนระดับชาติ ที่ทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของโลกที่เร็วมาก เป็นต้นว่า สภาวะโลกร้อน เกิดขึ้นแน่นอน ระบบเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นมีความสั่นสะเทือนทั่วโลก ปัญหาโรคระบาด ดีที่สุด เริ่มต้นที่ผู้นำชุมชน เพื่อพัฒนาขีดความสามารถระดับตำบลสภาองค์กรชุมชนตำบล 82 ตำบล และสภาองค์กรชุมชนตำบลเพิ่มขึ้น 25 ตำบล ในพื้นที่ความรับผิดชอบของ พอช.จังหวัดลำปาง

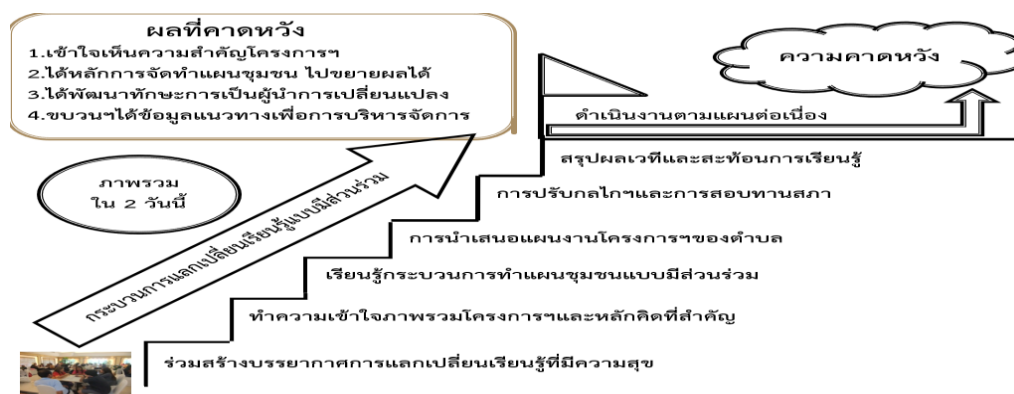
ประเด็นของการพิจารณาเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการคิดแผนชุมชน ได้แก่ พลังชุมชน การกระจายอำนาจ การพัฒนาที่ยั่งยืนที่เกื้อกูลต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจสีเขียวที่เป็นเศรษฐกิจที่ธุรกิจและทุนที่พึ่งตนเอง สิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและพึ่งตนเอง สังคมชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง

ผลลัพธ์ของกิจกรรมที่ 1 ผู้นำเข้าใจภาพรวมชุมชน ได้ผู้นำชุมชนแบบมีส่วนร่วม และได้แผนชุมชนแบบมีส่วนร่วม และลักษณะผู้นำที่สามารถปรับเปลี่ยนแนวคิดไปตามสิ่งที่เกิดขึ้น

ความคาดหวังต่อการอบรมตามหลักสูตร

กิจกรรมประเมินความคาดหวังของผู้เข้าร่วม โดยวิทยากรกระบวนการ ได้ใช้คำถามเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เข้าอบรมได้ตอบคำถาม เพื่อเป็นประเด็นในการคิดต่อ ในประเด็นต่อไปนี้ 1. ชีวิตที่เหลืออยู่เราต้องการหรือคาดหวังอะไร...มนุษย์มีความคาดหวังในสภาวะเดียวกัน 2. ในชุมชนท้องถิ่นของท่าน...3. ท่านคาดหวังอะไรในสภาองค์กรชุมชนตำบลของท่าน... 4. ท่านคาดหวังอะไรในสองวันนี้ที่ท่านมา...

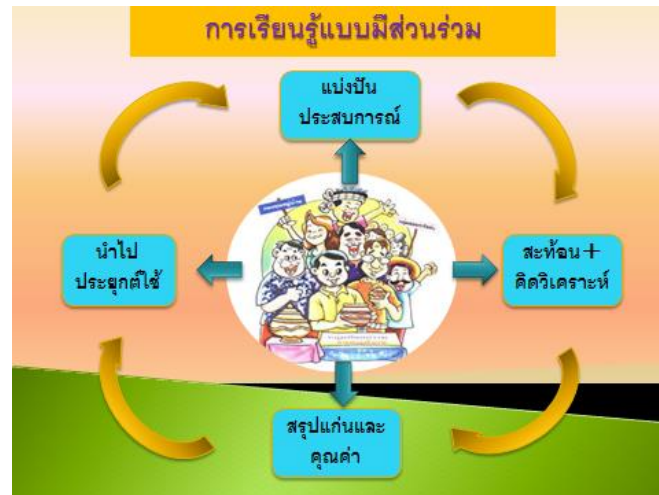
โดยความความคาดหวังจะเชื่อมโยงกันทั้ง 4 ข้อ ตามแผนภาพที่ปรากฏ ดังนี้

แผนภาพที่ 1 : ความคาดหวังของการอบรม ที่มา : ทีมวิทยากรกระบวนการ, 2563

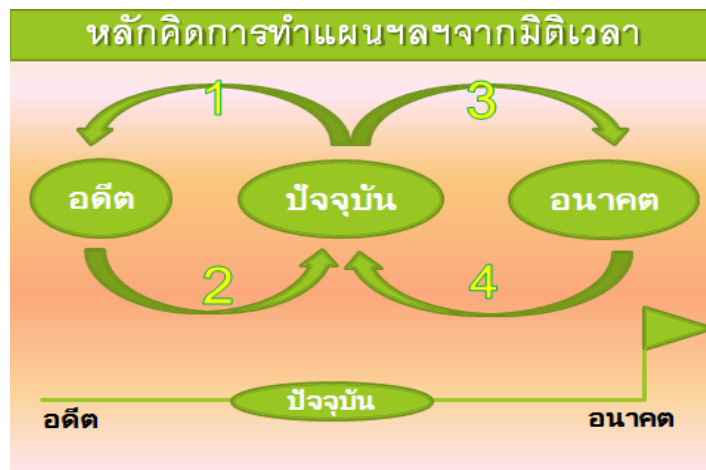
ทีมวิทยากรกระบวนการ ได้ตั้งข้อตกลงร่วมกันในการร่วมเวทีกับผู้เข้าร่วมอบรม ด้วยการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อการ ดังนี้ 1.ร่วมสร้างบรรยากาศแห่งความสุขในเวที 2.ร่วมเป็นเจ้าของในการสร้างผลลัพธ์ 3.อยู่ร่วมกับพื้นที่แลกเปลี่ยน ทั้งกายใจ 4. เคารพเสียงภายในเสียงแห่งครูในตนเอง

ประเด็นที่สำคัญของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ตามแผนภาพที่ปรากฏ ดังนี้

แผนภาพที่ 2 การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ที่มา : ทีมวิทยากรกระบวนการ, 2563

จากแผนภาพแสดงให้เห็นการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมทำให้เกิดการพัฒนาไปด้วยกันโดยแบ่งปันประสบการณ์ สะท้อนคิดวิเคราะห์ สรุปแก่นและคุณค่า นำไปประยุกต์ใช้ได้ จากนั้นนำเข้าสู่กิจกรรมหลักการทำแผนจากมิติเวลา

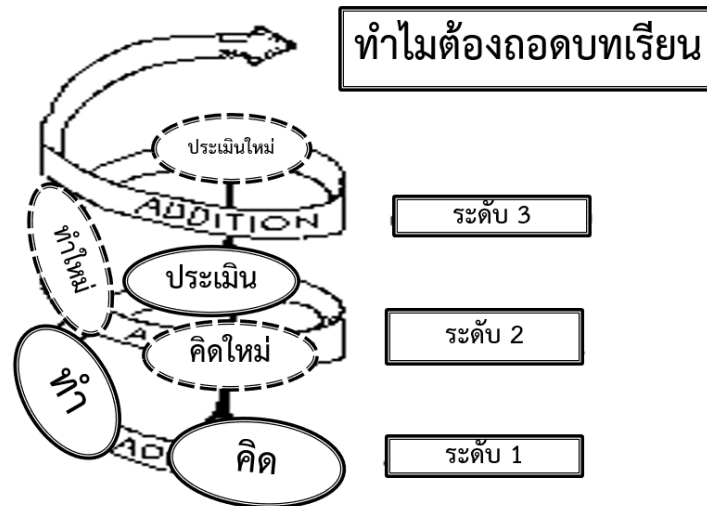

แผนภาพที่ 3 การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

ที่มา : ทีมวิทยากรกระบวนการ, 2563

หลักการในการชวนผู้เข้าอบรมเกิดความคิดตามแผนภาพข้างต้น ในมี 3 ประเด็นด้วยด้วย ได้แก่ 1.ถ้าปัจจุบัน ทำดี อดีตทำดีแน่นอน 2.ถ้าปัจจุบันทำดีสม่ำเสมอ อนาคตต้องดีแน่นอน 3.ถ้าเป้าหมายชัดเจน อนาคตต้องดีแน่นอน และมีความชัดเจนโดยมีการกำหนดวิธีการ

สร้างความเข้าใจร่วมกับผู้อบรมว่า ทำไมต้องถอดบทเรียน มีประโยชน์ ทันทิที่เริ่มคิดทำ และนำไปปฏิบัติ ถอดบทเรียนและทำใหม่

ที่มา : ทีมวิทยากรกระบวนการ, 2563

เมื่อวิทยากรกระบวนการได้ปูพื้นฐานทางความคิดแล้ว จึงได้เข้าสู่ภาคปฏิบัติโดย คณะวิทยากรได้แจกกระดาษปรีฟให้กับผู้เข้าอบรมจำนวน 4 แผ่นด้วยกัน โดยให้ผู้เข้าอบรมได้จับกลุ่มตามกลุ่มสภาองค์กรชุมชนตำบลของตนเอง และมอบหมายให้ระดมความคิดเห็นตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ใช้กระดาษแผ่นที่ 1 กิจกรรมการถอดบทเรียน

การถอดบทเรียน 2 ปีที่ผ่านมาของสภาองค์กรชุมชนตำบล.....

กิจกรรม/ปี พ.ศ.	2561	2562	2563
กิจกรรมที่ทำ			
ผลลัพธ์ที่ได้			
ที่ไม่ได้ดั่งคาด			
ที่ได้เรียนรู้ (บทเรียน)			

ตารางที่ 2 : ถอดบทเรียน ที่มา : ทีมวิทยากรกระบวนการ, 2563

หลังจากการถอดบทเรียนแล้วให้แต่ละกลุ่มนำเสนอการถอดบทเรียน : ทำงานแล้วได้อะไร ทำแล้วเก่งขึ้น จะรู้ว่าเก่งอะไร ต้องชวนกันถอดบทเรียนเพื่อทำต่อ

เวลา 12.00 น. พักรับประทานอาหารกลางวัน

เวลา 13.0-14.30 น. การวิเคราะห์ชุมชนและการสร้างกระบวนการจัดทำแผนโดยชุมชนโดยใช้เครื่องมือ แบ่งกลุ่ม รายตำบลจัดทำแผนพัฒนาตำบล(ต่อ) โดยทีมวิทยากรกระบวนการ

ขั้นตอนที่ 2 ใช้กระดาษแผ่นที่ 2 วิเคราะห์สถานการณ์ในพื้นที่สภาองค์กรชุมชนตำบล..... ณ ปัจจุบัน (เวลา 20 นาที)

1.จุดแข็ง (S)	2.จุดอ่อน (W)
3 โอกาส (O)	4 อุปสรรค (T)

แผนภาพที่ 5 ตารางวิเคราะห์จุดแข็งจุดอ่อนที่มา : ทีมวิทยากรกระบวนการ, 2563

การวิเคราะห์ SWOT โดยทีมวิทยากรจะใช้เทคนิคให้เข้าใจง่าย ๆ โดยป้อนคำถามดังต่อไปนี้

1. จุดดี ๆ ที่พวกเรามีอยู่ (จุดแข็ง)
2. ปัญหาสำคัญๆภายในระบบของเรา (จุดอ่อน)
3. ปัจจัยแวดล้อมภายนอกที่พวกเราสามารถนำมาเอื้อกับเราได้ (โอกาส)
4. ปัญหาสำคัญจากภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการงานของเรามีอะไรบ้าง (อุปสรรค)

หลังจากที่ได้ทำการวิเคราะห์ SWOT แล้ว ให้แต่ละกลุ่มทำการแลกเปลี่ยนกันตามสมควรจากนั้นใช้คำถามป้อนให้ผู้เข้ารับการอบรมเห็นความสำคัญของการวิเคราะห์ SWOT ได้แก่ 1.กระบวนการเรียนรู้การแลกเปลี่ยนร่วมกันมีประโยชน์หรือไม่ อย่างไร 2.กลับไปจะใช้กระบวนการเรียนรู้วิเคราะห์ตนเองมากขึ้นใช้หรือไม่?

หลักคิดการทำแผนจากมิติเวลา

รู้อดีต ➡️ ถอดบทเรียน
 รู้ปัจจุบัน ➡️ กำหนดวิธีการ ➡️ มีเป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน
 รู้อนาคต ➡️ กำหนดวิธีการในปัจจุบัน

เวลา 14.30 น. พักรับประทานอาหารว่าง

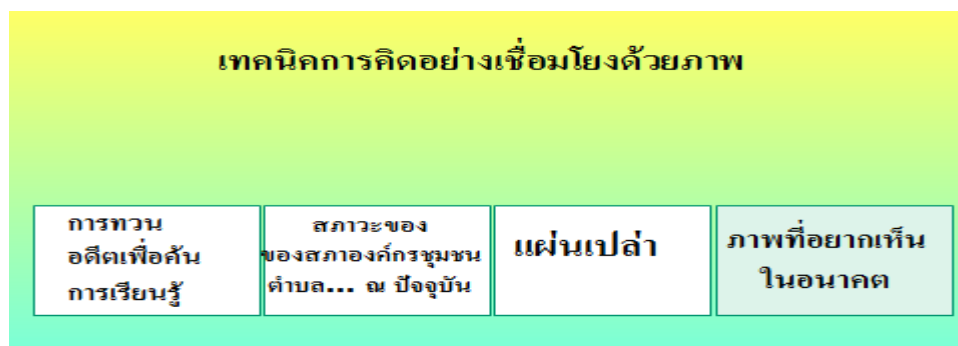
ดำเนินกิจกรรมต่อโดย **ขั้นตอนที่ 3 ใช้กระดาษแผ่นที่ 3** ภาพสภากองค์กรชุมชนตำบลที่อยากเห็น โดยใช้เทคนิคการวาดเป็นรูปภาพ

สมาชิกร่วมกันวาดภาพความสำเร็จของงานสภากองค์กรชุมชนตำบล.....ในตำบลของเราที่เราอยากเห็นในอีก 3 ปีข้างหน้า (ให้วาดเป็นภาพ) เทคนิคนี้ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วม โดยเปิดประเด็น “จินตนาการสำคัญกว่าความรู้” ชวนให้สมาชิกผู้เข้าอบรมได้ลดคลายความเครียดในด้านวิชาการลง จะเกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน แต่ก่อไปด้วยสารประโยชน์

หลังจากวาดภาพแล้วให้คิดคำพูดวิสัยทัศน์ที่สื่อถึงภาพที่อยากเห็น วิทยากรยกตัวอย่างเช่น วิสัยทัศน์ของ AEC ได้แก่ “หนึ่งวิสัยทัศน์ หนึ่งอัตลักษณ์ หนึ่งประชาคม” วิสัยทัศน์ของ พอช. ได้แก่ ชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง สู่การจัดการตนเอง และวิสัยทัศน์ของจังหวัดลำปาง “ลำปางสร้างสรรค์ป็นสุข” เป็นต้น

.....ฝึกการกำหนดวิสัยทัศน์เพื่อชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็งสู่การจัดการตนเอง.....

เทคนิคการจัดทำแผนชุมชนโดยการต่อแผ่นภาพ 4 แผ่น การคิดด้วยภาพ

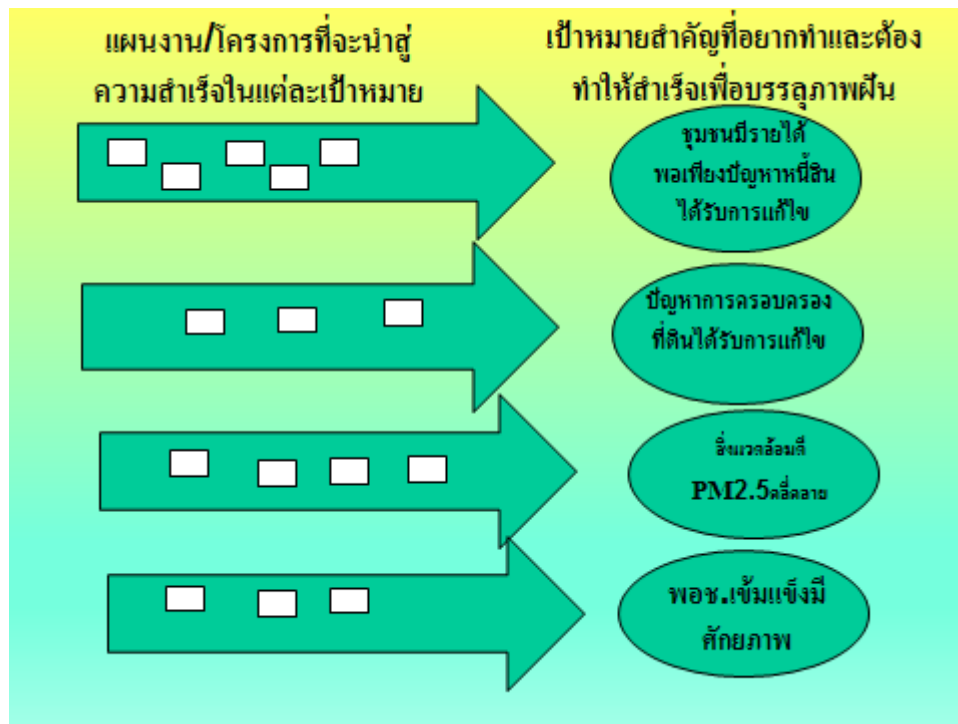

แผนภาพที่ 6 เทคนิคการคิดอย่างเชื่อมโยงด้วยภาพ ที่มา : ทีมวิทยากรกระบวนการ, 2563

หลังจากที่ได้ทำกิจกรรมขั้นตอนที่ 1 ถึง 3 แล้ว ให้ผู้เข้าร่วมอบรมนำกระดาษงานมาต่อกัน และเพิ่มกระดาษแผ่นเปล่าไว้ เพื่อเตรียมทำกิจกรรมขั้นตอนที่ 4 ต่อไป

ขั้นตอนที่ 4 ใช้กระดานแผ่นที่ 4 (แผ่นเปล่า) โดยให้ผู้อบรมได้ไล่เรียงลำดับขั้นตอนย้อนมองอดีต วิเคราะห์ปัจจุบัน และมองอนาคต พร้อมกันกว้างเป้าหมาย และกำหนดแผนงาน/โครงการที่จะไปสู่เป้าหมาย นั้น

ก่อนจะกำหนด เป็นแผนงาน/โครงการ ต้อง...แปรภาพฝัน/วิสัยทัศน์ ซึ่งค่อนข้างเป็นนามธรรม ให้เป็น เป้าหมาย/ประเด็นพัฒนา/ประเด็นยุทธศาสตร์ ซึ่งจะมีความเป็นรูปธรรม สามารถกำหนดเป็นตัวชี้วัดได้ และที่สำคัญเป้าหมายนั้นเราต้องอธิบายได้ว่า มันเชื่อมโยงกับบริบท/สถานการณ์ ณ ปัจจุบัน อย่างไร และถ้าปฏิบัติ สำเร็จจะนำไปสู่ภาพฝัน/วิสัยทัศน์อย่างไร (เป็นการคิดแบบเชื่อมโยงเป็นเหตุเป็นผลต่อกัน)

แผนภาพที่ 7 เทคนิคการคิดอย่างเชื่อมโยงด้วยภาพ ที่มา : ทีมวิทยากรกระบวนการ, 2563

ป้อนคำถามทุกครั้ง เพื่อสร้างความตระหนักรู้ โดยใช้คำถามง่าย ๆ ว่า เทคนิคที่ได้รับอบรม มีประโยชน์ และสามารถนำไปใช้ในตำบลได้หรือไม่ อย่างไร?

เวลา 15.00 – 17.30 น. กลุ่มตำบลจัดทำแผนพัฒนาตำบลทั้ง 4 ด้าน

ชี้แจงเรื่องการจัดการจัดทำแผนชุมชน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และด้านภัยพิบัติและโรคระบาดโควิด 19

เวลา 18.00 น. พักรับประทานอาหารเย็น และเดินทางกลับบ้าน

วันที่สองของการอบรม

เวลา 08.30 น. ผู้เข้าร่วมประชุมลงทะเบียน

นำกระบวนการเข้าสู่การเรียนรู้ โดยนางพิมิตา ดีบุคคำ วิทยากรกระบวนการ ชวนผู้เข้าอบรมโดยใช้กระบวนการฝึกสติ สร้างจิตสำธารณะ โดยใช้สื่อการสอน “มหัศจรรย์แห่งน้ำ” ต้องการในสิ่งที่ได้มาสู่ร่างกายของเรา น้ำในกายเราจะต้องเป็นผลึกที่สวยงาม งดงามได้ดี บอกรัก และขอบคุณตัวเอง พุดดี ทำดี เอาสติ จดจ่อต่อตัวเอง ลมหายใจลึกๆ และมีสมาธิ จิตเราจะอยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

เวลา 09.00 น. ประมวลสรุปผล (ทบทวนบทเรียนวันแรก) โดยทีมวิทยากร โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม โดยกำหนดให้ผู้เข้าร่วมได้ร่วมกันทบทวนบทเรียนในกลุ่มตามรายตำบล ประเด็นที่ 1 ท่านได้เรียนรู้เรื่องอะไรบ้าง ประเด็นที่ 2 เรื่องที่ท่านสามารถนำไปใช้ในตำบลของท่านได้มีเรื่องอะไรบ้าง และ 3. หาอาสาสมัครในการนำเสนอจากการทบทวนบทเรียนในสิ่งที่ได้เรียนรู้ในวันที่ 1

ซึ่งการสรุปบทเรียน และเนื้อหาจากการอบรมวันที่หนึ่งนั้น มีประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. วัตถุประสงค์ของโครงการฯ
2. สาระสำคัญของการดำเนินงานโครงการฯ
3. การสร้างความเข้มแข็งด้วยพลังชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเองและคุณสมบัติของความเป็นผู้นำ
4. กระบวนการจัดทำแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วมสะท้อน+คิดวิเคราะห์
5. กำหนดความคาดหวัง จาก อดีต ปัจจุบัน และอนาคต
6. ถอดบทเรียนจากอดีต
7. วิเคราะห์ชุมชนแบบองค์รวม
8. ภาพรวมกระบวนการคิดด้วยภาพแบบเชื่อมโยง
9. ได้มีการกำหนดเป้าหมายและวิธีการที่ทำให้ชุมชนอยู่ดีมีสุข
10. ภาพรวมกระบวนการคิดด้วยภาพแบบเชื่อมโยง

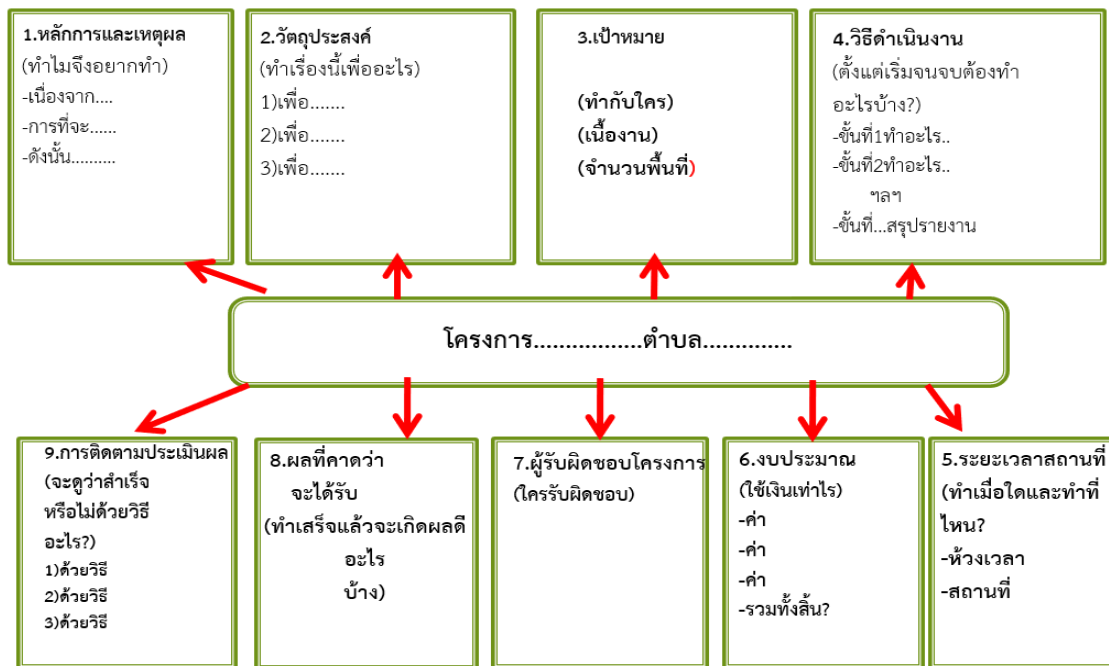
อดีต ➡ ปัจจุบัน ➡ แผนปฏิบัติการ ➡ อนาคต ➡ กำหนดจาก วิสัยทัศน์

การฝึกย้อนคิดเมื่อวันวาน ศักยภาพของผู้นำนั้น สิ่งที่สำคัญที่สุดต้องกลับมาดูที่ “จิตของตน”

1. ความรู้สึก ดีใจ ภูมิใจที่ได้มาร่วมอบรม ได้เปิดโลกทัศน์ของตัวเอง
2. ประโยชน์สำคัญ ความเป็นผู้นำที่เป็นกำลังสร้างชุมชนตำบลจัดการตนเอง ได้ความรู้ เรื่องการถอดบทเรียน SWOT และวิสัยทัศน์ของชุมชน และการจัดทำแผนของชุมชน
3. การเรียนรู้การฝึกทักษะ
4. ผู้นำต้องรู้จักตัวเอง ถ้าเรารู้จักตัวเองเราจะต้องไม่เอนเอียงไปตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น
5. จะตั้งใจและทำและจะทำให้ดีที่สุด
6. ต้องทำให้สำเร็จตามเป้าหมายที่พูดไว้ ร่วมคิด ร่วมทำ
7. เป้าหมายที่ได้ คือจะต้องทำให้สำเร็จ

เวลา 09.30 น. ทุกตำบลนำเสนอแผนการพัฒนาตำบล

เทคนิคการเขียนโครงการแบบง่าย ๆ โดยทีมวิทยากรกระบวนการ ตามแบบฟอร์มที่กำหนดให้ โดยให้ผู้เข้าอบรมระดมความคิดภายในกลุ่ม ย้อนมองดูอดีตและการวิเคราะห์ SWOT ซึ่งเป็นปัจจุบัน และดูเป้าหมายที่วางไว้ ภาพอนาคตที่เขียนวิสัยทัศน์ไว้แล้ว โดยให้เขียนโครงการเพื่อจะเป็นแผนปฏิบัติการไปสู่ความสำเร็จ โดยฝึกเขียนโครงการแบบง่าย ดังแผนภาพที่ปรากฏ

ที่มา : ทีมวิทยากรกระบวนการ, 2563

จากการเขียนเทคนิคการเขียนโครงการข้างต้นสามารถที่จะนำไปจัดพิมพ์ให้เกิดความสำเร็จตามขั้นตอนการเขียนแผนงานโครงการ ได้โดยสมบูรณ์

1. หน้าปก
2. คำนำ
3. สารบัญ
4. รายชื่อคณะทำงานและโครงสร้าง
5. ข้อมูลทั่วไป
6. ผลการดำเนินงานในปีที่ผ่านมา
7. การวิเคราะห์สถานการณ์ของพื้นที่สภาองค์กรชุมชนตำบล.....ในปัจจุบัน
8. การจัดลำดับความเร่งด่วนของปัญหาและความท้าทายของโอกาสที่มีอยู่
9. วิสัยทัศน์
10. ยุทธศาสตร์/เป้าหมายหลัก/ประเด็นการพัฒนา
11. แผนงานโครงการในแต่ละเป้าหมาย
12. ส่วนท้ายเอกสารและภาคผนวก

จากการฝึกปฏิบัติการกระบวนการ 4 ขั้นตอน นั้นสามารถนำไปเขียนเป็นประเด็นตามหัวข้อต่าง ๆ ได้ทั้งนี้การเขียนแผนดังกล่าว จะเกิดจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลอย่างมีส่วนร่วม

เวลา 10.30 น. พักรับประทานอาหารว่าง เสนอแผนพัฒนาตำบล (ต่อ) และการจัดเก็บข้อมูลในตำบล

เวลา 12.00 น. พักรับประทานอาหารกลางวัน

เวลา 13.00 น. การสร้างและปรับกลไกเครือข่ายระดับอำเภอและการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชน

ท้องถิ่น โดยทีมวิทยากร

เวลา 14.30 น. พักรับประทานอาหารว่าง

เวลา 15.00 น. กรอกรข้อมูลผู้นำ/สอบทานสภาชุมชนตำบล โดยเลขานุการ พอช.จังหวัดลำปาง ได้ชี้แจงเรื่องการกรอกรข้อมูลผู้นำ และชี้แจงในประเด็นขอรับการสนับสนุนลายมือชื่อพร้อมเอกสารสำเนาบัตรประจำตัวประชาชน เพื่อเสนอแก้ไข พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชนตำบล พ.ศ. 2551

มาตรา 22 ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานของรัฐส่งเสริม สนับสนุน และให้ความร่วมมือ รวมตลอดทั้งชี้แจงทำความเข้าใจแก่สภาองค์กรชุมชนตำบลและชุมชนทุกประเภท ตามที่ร้องขอ

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่สภาองค์กรชุมชนตำบลอยู่ในเขตอาจให้การอุดหนุนค่าใช้จ่าย ในการดำเนินการของสภาองค์กรชุมชนตำบลเป็นเงินอุดหนุนทั่วไปตามที่กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กำหนด

ในการกำหนดตามวรรคสองให้กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นหารือกับสถาบันพัฒนา องค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ด้วย

แก้ไขเป็น “ต้องให้การอุดหนุนค่าใช้จ่าย” เพื่อเกิดความชัดเจนที่ อปท.จะต้องให้การสนับสนุน กิจกรรมของสภาองค์กรชุมชนต่อไป

เวลา 17.00 น. สรุปเวที เดินทางกลับโดยสวัสดิภาพ

บทสรุป

หลักสูตรการอบรมพัฒนาขีดความสามารถผู้นำชุมชนระดับตำบลจังหวัดลำปาง พ.ศ. 2563 ภายใต้อาณัติสถานการณ์โควิด 19 นั้น ถือว่าเป็นนวัตกรรมหลักสูตรที่ทางทีมวิทยากรของ พอช.จังหวัดลำปาง ได้จัดทำขึ้นมา เพื่อเป็นการพัฒนาผู้นำที่เป็นสมาชิกของสภาองค์กรชุมชนตำบลต่าง ๆ ที่เข้าร่วมโครงการ สามารถนำไปใช้ได้จริง เพราะการอบรมในครั้งนี้เป็นการอบรมเชิงปฏิบัติการ อาศัยหลักการที่ว่า ตอบตนได้ ใช้ตนเป็น เห็นตนเอง สามารถพัฒนาแกนนำของสภาองค์กรชุมชนตำบล จำนวน 82 ตำบล ทั้งนี้เพื่อเป็นการพัฒนาศักยภาพองค์กรให้เข้มแข็งนำไปสู่การพัฒนาท้องถิ่นในทุกด้าน

สำหรับหลักสูตรนี้เป็นนวัตกรรมใหม่ของทีมที่มองเห็นว่าใช้หลักการประยุกต์ทำเรื่องที่ยากให้ง่าย เพราะทุกคนมีพื้นฐานความรู้และประสบการณ์ที่ต่างกัน แต่จะเน้นให้ทุกคนทำงานไปด้วยกัน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสร้าง ร่วมพัฒนาท้องถิ่น

เอกสารอ้างอิง

ราชกิจจานุเบกษา. (2551). พระราชบัญญัติคณะกรรมการอาหารแห่งชาติ 2551. เล่มที่ 125 ตอนที่ 31 ก, 8 กุมภาพันธ์.

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) สำนักงานภาคเหนือ, (2563). พัฒนาศักยภาพวิทยากรเพื่อจัดทำเนื้อหาหลักสูตรพัฒนาศักยภาพผู้นำภาคเหนือภายในแนวคิด. ใน การพัฒนาคนภายในสถานการณ์ COVID ประจำปี 2563.

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), (2550). กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. ใน งานมหกรรมวิถีพลังไทย 2 สภาองค์กรชุมชน รวมพลังสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ประจำปี 2550.

สุนิตย์ มะลิวัลย์. (2541). การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการหมู่บ้าน ตามโครงการแก้ไขปัญหาคาความยากจน: ศึกษาเปรียบเทียบจังหวัดนครศรีธรรมราช และจังหวัดยะลา. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม). คณะพัฒนาสังคม. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.